

**MAKTABGACHA YOSH DAVRIDA BOLA SHAXSINI SHAKLLANISHIDA O‘Z- O‘ZINI ANGLASH
XUSUSIYATLARI****Usmonova Nargizaxon**

Qo‘qon Universiteti Ta‘lim fakulteti, Ta‘lim kafedrası o‘qituvchisi

Muxammadova Dildoraxon

Qo‘qon Universiteti talabasi

Anotatsiya: Maktabgacha yosh davrida bola shaxsining shakllanishida o‘z-o‘zini anglash xususiyatlarining o‘zgaruvchan va inkulziv imkoniyatlarining oldi olish juda muhimdir. Bu davrda bolalar o‘zlarini shakllantirishda ko‘pchilik bilim va ko‘nikmalarni o‘rganishlari uchun o‘zgaruvchan muhitga ega bo‘lishi zarur. Ularning o‘z fikrlarini ifoda qilishlari, o‘ylarini izohlashlari va bir-biriga qarshi munosabatlarni rivojlantirish zarur.

Kalit so‘z: inklyziv, konsepsiya, formal, noformal, ob‘ektiv, ijtimoiy muhit.

Hozirgi jadallashib borayotgan davrda "Men" muammosi tobora dolzarb muammolardan biriga aylanib bormoqda. Bu insonning ahamiyati darajasini, uning zamonamizning muammolarini hal qilish qobiliyati, zamonaviy inson qadriyatlarini muammolari bilan belgilash zarurati va nihoyat, o‘zini jamiyatning bir qismi sifatida idrok etish bilan bog‘liqdir. "Men" konsepsiyasi – bu insonning o‘zi haqida umumlashtirilgan tasavvuri, shaxsning o‘ziga nisbatan tartib tizimi, yoki psixologlar aytgandek, "Men" konsepsiyasi o‘zi haqidagi nazariyasi. Qayd etib o‘tish muhimki, "Men" konsepsiyasi statik emas, balki dinamik psixologik hodisasidir. "Men" konsepsiyasining shakllanishi, rivojlanishi va o‘zgarishi ichki va tashqi tartib omillari bilan bog‘liq. Ijtimoiy muhit oila, maktab hisoblanib, "Men" konsepsiyasining ijtimoiylashuv jarayonida shakllanishiga ta‘sir o‘tkazadi. Bu ta‘sir nafaqat shaxsning ijtimoiylashuvining boshlang‘ich bosqichida, balki oila bolaning yagona yoki mutlaq kuchli ijtimoiy muhiti bo‘lgan paytida, shu bilan birga keyinchalik ham uning hayotida o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi. Yosh ulg‘aya borishi bilan "Men" konsepsiyasining rivojlanishida ijtimoiy tajribaning, shaxs ko‘rgan ko‘p sonli formal va noformal guruhlarining ahamiyati kuchayib boradi. "Men" konsepsiyasining rivojlanishiga juda kuchli ta‘sir o‘tkazadi. Maktabda va noformal guruhlaridagi o‘zaro aloqalarning ahamiyati ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. Lekin, shu bilan birga, oila shaxsning ijtimoiylashuv instituti sifatida o‘smirlik va o‘spirinlik davrida ham muhim rol o‘ynashda davom etadi. Bolani ijtimoiy dunyo bilan tanishtirish, boshqa odamlar bilan munosabatlarni o‘rnatish, aksariyat psixologlarning fikriga ko‘ra, o‘zi haqida g‘oyalarni shakllantirishdan boshlanadi. O‘zini anglash hamda o‘zini idrok etish muammosi psixologiyada eng qiyin muammolardan biri hisoblanadi. Tadqiqotchilar ta‘kidlashlaricha, erta yoshdan boshlab bolalar o‘zlariga - tanasiga, harakatiga, tashqi ko‘rinishiga, shuningdek atrofdagi odamlarga va ularning munosabatlariga alohida qiziqish bilan qarashadi. O‘zi haqida shakllangan g‘oyalar bolaning odamlar bilan kattalar va tengdoshlar munosabatlarining shakllanishiga hamda bolalar faoliyatining barcha turlarini rivojlanishiga ta‘sir qiladi. Psixologiyada o‘zini anglash hamda o‘zini idrok qilish muammosiga katta e‘tibor qaratildi. Psixologlar K.A. Abulxanova, B.G. Ananyeva, A.S. Arsentieva, R. Berns, A.A. Bodaleva, A.V. Ivaschenko, I.S. Kon, K. Levin, A. Maslou, K.

Rojers, S.A. Rubinshteyn, A.N. Slavskoy, E. Elkonin va boshqalar shu muammo ustida tadqiqotlar olib bordilar.

Maktabgacha yosh - bu inson hayotidagi o'ziga xos davr. Bu davr atrofdagi dunyoni faol bilish vaqti, odamlar o'rtasidagi munosabatlarning ma'nosi, ob'ektiv va ijtimoiy dunyo tizimidagi o'zini anglash va idrok etishning rivojlantirish davridir. Maktabgacha yoshda bolaning o'zi haqidagi g'oyalari hamda atrofni idrok qilishi sezilarli darajada o'zgarib boradi: u o'z imkoniyatlarini yanada to'g'ri tasavvur qilishni boshlaydi, boshqalarning u bilan qanday munosabatda bo'lishini tushunadi, bu esa atrofni idrok etish va bilishni keltirib chiqaradi. Maktabgacha yoshning oxiriga kelib, bolalarda o'zini anglashning boshlang'ich shakllari - bolaning bilishi va uning fazilatlari, imkoniyatlarini baholash hamda o'zi uchun o'z tajribalarini kashf etish rivojlanadi. D.B. Elkonin ta'kidlashicha maktabgacha yoshdagi bola o'zini boshqalar bilan ajratishdan o'zini anglashga, ichki hayotini kashf etishga o'tadi. Bir so'z bilan aytganda o'zini idrok eta boshlaydi. Bolani kattalar va tengdoshlari bilan maxsus tashkil etilgan muloqot jarayoniga qo'shilishi bolalarning o'zlari haqidagi g'oyalarni rivojlantirish uchun sharoit yaratadi. Ma'lumki, o'zini anglash va uning asosida shakllangan o'zini idrok qilish tushunchasi insonning o'zi, uning motivlari, fazilatlari, xususiyatlari va shaxsiyatini, barqarorligini va vaqt o'tishi bilan tuzilishining o'zgaruvchanligini tavsiflovchi boshqa ko'rinishlarini anglash jarayonidir. Insonning o'zi haqidagi g'oyalar yoki ushbu jarayonning mahsuli bo'lgan "Men" konsepsiyasi o'tmishdan kelajakgacha o'z vaqtida o'zgarib, rivojlanib boradi. O'zini idrok etishni shakllantirish g'oyasi J.Meadning har bir inson tug'ilishidanoq boshqa odamlar, birinchi navbatda, uning ota-onasi o'rtasidagi munosabatlarning ob'ekti ekanligi haqidagi g'oyasiga asoslanadi. Shuning uchun har bir bolaning o'zini anglashi hamda o'zini idrok etishining dastlabki shakllari, mohiyatiga ko'ra, u tomonidan kattalar bilan aloqa qilish va birgalikdagi faoliyat jarayonida ongsiz ravishda sintez qiladi. O'zining qiyofasi bolalarda bolaning individual tajribasi va boshqa odamlar bilan aloqa qilish tajribasining o'zaro ta'siri sharoitida shakllanadi. Uch yoshga kelib, ko'plab bolalar o'zlarining qobiliyatlari to'g'risida juda aniq g'oyalarga ega bo'ladilar, shuning uchun individual tajriba faqat katta yoshdagina hal qiluvchi bo'ladi va maktabgacha yoshdagi bolalarda ahamiyatsiz rol o'ynaydi, deb hisoblaydigan tadqiqotchilar fikri tasdiqlanmagan. 3-4 yoshda allaqachon o'zlarining ayrim imkoniyatlarini mustaqil ravishda baholay oladigan va o'zlarining harakatlarining natijalarini boshqalarning yordamisiz to'g'ri taxmin qiladigan, faqat individual tajriba asosida ishlaydigan maktabgacha yoshdagi bolalar bor. O'z-o'zini anglash tushunchasining o'zgarishi va rivojlanishi insonning o'zida, uning o'zgarishi va rivojlanishida u yoki bu darajada voqelikda yuz beradigan o'zgarishlarni aks ettirishi tubdan muhimdir. Aynan bolaligida, E. Eriksonning fikriga ko'ra, shaxsda o'zaro munosabat bolada o'ziga xos munosabatni shakllantirish uchun ayniqsa muhimdir va ularning ahamiyati uchun mezonlarni tanlashda bir qator cheklovlar mavjud. Bolaligidanoq o'zini qadrlashning mezonlari inson hayoti davomida o'zini qo'llab-quvvatlaydi va ulardan voz kechish juda qiyin. E.Erikson nuqtai nazaridan o'zini anglash konsepsiyasining rivojlanishining ikkinchi bosqichi bir yarim yildan uch-to'rt yilgacha davom etadi. Ushbu davrda bola o'zining shaxsiy kelib chiqishi va o'zini faol harakat qiluvchi mavjudot sifatida allaqachon biladi. Chunki atrof, muhit, o'zaro munosabatlar bolada ko'plab tushunchalarni yuzaga keltirgan bo'ladi. Bunday tushunchalarning idrok etilishi bola hayoti uchun muhim ahamiyatga ega.

Xulosa.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash lozimki, bolaning maktabda muvaffaqiyatli o‘qishi nafaqat uning aqliy va jismoniy tayyorgarligi, balki shaxsiy va ijtimoiy psixologik tayyorgarligiga ham bog‘liq. Maktabga o‘qish uchun kelayotgan bola yangi ijtimoiy mavqeini turli majburiyatlari va huquqlari bo‘lgan va unga turli talablar qo‘yiladigan o‘quvchi mavqeini olish uchun tayyor bo‘lishi lozim. Tayyorlov guruhi yoshdagi bolalar asosan maktabda o‘qish uchun ehtiyoj sezadilar, lekin bu xohish va ehtiyoj motivi turlicha bo‘lishi mumkin. “Menga chiroyli forma va daftar, qalam, ruchkalar sotib olib berishadi”, “Maktabda o‘rtoqlarim ko‘p bo‘ladi va men ular bilan mazza qilib o‘ynayman”, “Maktabda uxlatishmaydi” kabi. Maktab tashqi ko‘rinishlari shubhasiz bolalarni juda qiziqtiradi, lekin bu maktabda muvaffaqiyatli o‘qish uchun asosiy motiv bo‘la olmaydi. “Men otamga o‘xshagan bo‘lishim uchun o‘qishim kerak”, “Yozishni juda yaxshi ko‘raman”, “O‘qishni o‘rganaman”, “Maktabda qiyin misollarni yechishni o‘rganaman” ushbu xohish va harakat bolaning maktabda muvaffaqiyatli o‘qishi uchun tabiiy ravishda asos bo‘la oladi. Bolaning endi o‘zini katta bo‘lganini, bog‘cha bolasi emas, balki ma’lum bir majburiyatlari bor bo‘lgan o‘quvchi bo‘lishini anglashi, jiddiy faoliyat bilan shug‘ullanayotganligini bilishi nihoyatda muhim. Bolaning maktabga borishini istamasligi ham salbiy holat hisoblanadi. Maktabga shaxsiy va ijtimoiy-psixologik tayyorgarlik bolalarda tengdoshlari, o‘qituvchilari bilan munosabatga kirisha olish xususiyatini shakllantirishni ham o‘z ichiga oladi. Har bir bola jamoaga qo‘shila olishi, ular bilan hamkorlikda harakat qila olishi, ba’zi vaziyatlarda ularga yon bosib, boshqa vaziyatlarda yon bosmaslikka harakat qilish kerak. Ushbu xususiyatlar bolaning maktabdagi yangi sharoitlarga tez moslasha olishini ta’minlab beradi. 6-7 yoshli bolalar o‘qishdagi asosiy qiyinchilik shundan iboratki, ko‘pincha bu yoshdagi bolalar o‘qituvchini uzoq vaqt davomida eshita olmaydilar. O‘quv harakatlariga uzoq vaqt diqqatlarini qarata olmaydilar. Bunga sabab faqat shu yoshdagi bolalarda ixtiyoriy diqqatning rivojlanmaganligida emas, balki bolaning kattalar bilan muloqotga kirisha olish xususiyatiga bog‘liq hisoblanadi. Chunki shu xususiyati rivojlangan bolalar erkin muloqotga kirisha oladilar, qiziqtirgan savollarini bera oladilar. Natijada ularning o‘qishga bo‘lgan qiziqishlari ortadi va o‘qituvchi gapirayotgan narsalarni diqqat bilan uzoq vaqt eshitadilar. Demak, bolaning maktabga tez moslashishi va muvaffaqiyatli o‘qishida shaxsiy va ijtimoiy psixologik tayyorgarligining ham ahamiyati juda katta hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar tahlili:

1. Mukhamedova, D., Rakhimova, I., Majidov, N., Abdullayev, B., & Nigmatullina, L. (2020). Psychological aspects of addiction to social media, computer and computer games. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*
2. Маслоу А. Психология бытия. // Пер. с англ. О.О. Чистякова. Рефл-бук: Ваклер, 1997.-84 с
3. Raximjonovna, U. N. (2023). O ‘SMIR YOSHIDAGI O ‘QUVCHILARDA “TARBIYA” FANINI O ‘QITISH ORQALI MUSTAQIL FIKRLASHGA O ‘RGATISH. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(6), 232-237.

4. 5.Asilova, S. X. (2023). O ‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO ‘NALTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK MEXANIZIMLARI.
5. 6.Xursanov, O. (2023). TALABALARNI HAMKORLIK TEXNOLOGIYASI ASOSIDA O‘QUV - MA‘NAVIY MOSLASHUVCHANLIK IMKONIYATLARINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI (1 - KURS TALABALARI MISOLIDA). Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 264–269. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5519>
6. Olimov, S. S. (2023). BOSHQARUV MUAMMOSINI O‘RGANISHNING ZAMONAVIY TALABLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 245–248. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5514>
7. Maxmudova Zilola. (2023). TALIM MUASSASI RAHBARLARIDA YUKSAK AXLOQIY SIFATLARI RIVOJLANTIRISH. International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives, 1(2), 78–83. Retrieved from <https://izlanuvchi.uz/index.php/iz/article/view/17>
8. Toxirjon, U. (2024). PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA O‘RTASIDAGI O‘ZARO TA‘SIRNI O‘RGANISH. Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 22-27.
9. Toxirjon, U. (2024). BOSHLANGICH SINFLARDA O ‘QISHNI YETKAZIB OLISHGA QIYNALAYOTGAN O ‘QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH. Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 9-13.
10. Umarov Tokhirjon. (2024). PROVISION OF PSYCHOLOGICAL SERVICES IN EXTREME SITUATIONS IS SOCIAL. International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives, 2(2), 1–6. Retrieved from <https://izlanuvchi.uz/index.php/iz/article/view/28>
11. В статье представлена информация о роли педагогики и психологии в повышении качества и эффективности образования, формировании зрелого поколения. Данное научное исследование исследует решающую роль симбиотических взаимоотношений педагогики и психологии в . (2024). YANGI O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR, 2(2), 5-12. <https://nuzjournals.uz/index.php/yoiit/article/view/79>
12. Умаров Тохиржон. (2024). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ПРЕДСТАВИТЕЛЯМИ РАЗНЫХ РЕЛИГИЙ. *Yosh Tadqiqotchi Jurnal*, 3(2), 18–25. Retrieved from <https://2ndsun.uz/index.php/yt/article/view/655>
13. Toxirjon, U. (2024). XALQARO O ‘QISH SAVODXONLIGINI O ‘RGANISH (PIRLS). Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 14-17.
14. Умаров, Т. (2024). ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИГРУШЕК НА ДЕТСКУЮ ПСИХОЛОГИЮ. *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 18-21.